e*forum

Píše Manfred Weinberg

(E*forum, 18. 08. 2014)

Knihy lze většinou charakterizovat už podle obálky – tak je tomu i u studie Hartmuta Bindera ***Kafkas Wien. Portrait einer schwierigen Beziehung*** [Kafkova Vídeň. Portrét složitého vztahu] (Praha: Vitalis 2013, 456 s.). Na přední části přebalu je šest fotografií, mezi nimiž obzvláště vyčnívá ta největší, umístěná pod titulem: Kafka s Albertem Ehrensteinem, Otto Pickem a Lisou Weltschovou v atrapě letadla ve vídeňském Prátru. A podívejme: Kafka se nanejvýš uvolněně usmívá, zatímco Ehrenstein a Pick působí až zaraženěz toho, do jakých hlubin lidové zábavy tu zbloudili! Takového „jiného" Kafku stále znova ukazuje i Binderův text; a tak čteme mimo jiné: „V osobním kontaktu se Kafka před svými přáteli obvykle […] blýskal legračně-bizarními nápady a výplody fantazie, a v některých jeho dílech lze nalézt pasáže plné neodolatelné komiky" (s. 45). O komice a veselosti se v souvislosti s Kafkou doposud mluvilo až příliš zřídka…

Medailonek na přední záložce představuje Hartmuta Bindera jako „mimořádného znalce života a díla Franze Kafky". Na zadní straně přebalu čteme: „Je to bílá skvrna na mapě kafkovského bádání: vztah pražského spisovatele k hlavnímu městu císařství, jehož byl poddaným." A dále se píše: „Tento svazek s bohatou obrazovou dokumentací nás přivádí na památná místa, jež spisovatel vyznamenal svou přítomností, vyjmenovává jím ceněné i odmítané vídeňské spisovatele a jevištní umělce a poukazuje na příčiny jeho averze vůči Vídni. Poprvé takto čtenář získává vyčerpávající zprávu o pozici, kterou toto město a jeho obyvatelé zaujímali v Kafkově životě a myšlení." To je skutečně dobrá charakteristika knihy, zároveň ale i první důvod k údivu: Proč by měla být „památná místa" Kafkovou přítomností „vyznamenána"? Tato formulace nese stopy hagiografických tendencí, jež naštěstí neurčují styl knihy.

Na přebalu dále najdeme anonymní chválu ze Stuttgarter Zeitung: „Čím je greenwichská observatoř pro měření času, tím je Binder pro kafkovské bádání." Zamyslíme-li se nad tím trochu blíže, udiví nás i tento výrok. „Greenwich Mean Time" byl kdysi celosvětovou orientační veličinou pro časové údaje, jež je dnes ovšem nahrazena světovým časem UTC. Bylo by laciné z toho usuzovat, že je snad také Binderův přístup překonán, ačkoli je jistě jedním z posledních zástupců takovéto fakty nasycené varianty germanistiky. „Greenwichská observatoř" je určitě výborným příkladem fyzikální exaktnosti. Co si má ale člověk s takovou exaktností počít v kulturněvědných kontextech, ve kterých jde přece spíše o pochopení souvislostí?

Že Binder Kafkův vztah k Vídni v nejexaktnějším smyslu „proměřuje", je zároveň silnou i slabou stránkou jeho knihy. Slabina spočívá v tom, že knížka má sice téma, ale

neformuluje vlastní otázku. A přestože se člověk u těch neuvěřitelně precizně vedle sebe řazených faktů občas ptá, jestli musí znát ještě i tento detail, přihodí se mu při čtení přece jen něco neobvyklého: Necháme-li se autorem zavést do oněch popsaných a na více než 300 obrázcích znázorněných detailů, cítíme se být někdy skutečně „při tom“ – a místy únavná přesnost tak zároveň zprostředkovává obraz Kafky, jenž je dalek jakýmkoli klišé.

Po stručném úvodu se kniha dělí do dvanácti kapitol. První má nadpis „Der Kaiser kommt“ [Císař přichází] (s. 9nn.) a věnuje se Kafkovým nejranějším, nepřímým setkáním s Vídní – a to prostřednictvím návštěv císaře Františka Josefa I. v Praze; stejně tak jsou ale zohledněny i učebnice, skrze něž byl Kafka seznamován s rakouskými dějinami. Jeho přechodnému plánu jít po právnické praxi dále studovat do Vídně je věnována 2. kapitola „Projekt Exportakademie“ (s. 39nn.). Poté následují detailní skici divadelních představení takříkajíc „importovaných“ z Vídně do Prahy („Volkstheater“ [Lidové divadlo], s. 45nn. a „Im Kabarett“ [V kabaretu], s. 63nn.), jejichž efekt spočívá v tom, že se dozvídáme, jak velmi se Kafka o podobné věci zajímal, což vede k dalšímu poupravení obvyklého obrazu Kafky. Kromě toho se zde na příkladu Vídně ukazuje kulturní propojení Prahy s dalšími evropskými metropolemi. V prezentaci cílů plánovaného Výzkumného centra pro německo-českou literaturu Kurta Krolopa v Praze se píše: „Dosud téměř zcela neprozkoumána zůstala divadelní představení a přednáškové akce a řady, jež se kromě Prahy nezřídka konaly právě také v jiných evropských metropolích a částečně i v ‚české provincii‘“ (in Brücken, N. F., 20 [2012], s. 169–185, zde: s. 179). Materiál, který Hartmut Binder v obou těchto kapitolách představuje, rozhodně ukazuje, jak plodný takový výzkum může být, přičemž autor sám rezignuje na jakýkoli závěr, jenž by se vztahoval k širšímu horizontu. V páté kapitole následuje popis vídeňských „spisovatelů“ (s. 91nn.), kterých si Kafka velmi vážil nebo vůbec nevážil, a s nimiž se setkal. Samostatnou kapitolu vyhradil Binder případu Karla Krause („Fall Karl Kraus“, s. 189nn.) a projevuje se zde jako přísný soudce, třeba takto: „Kraus byl nesnesitelně přesvědčen o vlastní neomylnosti“ (s. 192). Ve věci Krausova krutého postoje vůči „autorům z nakladatelství Kurta Wolffa“, k nimž patřil také Kafka, se píše: „Jak zaslepený, nenávistí prolezlý musel Kraus být, jak neschopný poznat literární kvalitu, že mohl dojít k takovému soudu“ (s. 215). Čtenář se nicméně ptá, co přivedlo Bindera ke stejně ostré formulaci svého vlastního soudu o Krausovi. Sedmá kapitola popisuje „Literatenzirkel und Kongresse“ [Literátské kruhy a kongresy] (s. 243nn.) – kromě jiného Kafkovu účast na II. Mezinárodním kongresu pro úrazové pojištění a záchranářství a na XI. Sionistickém kongresu v září roku 1913 ve Vídni. Další kapitola, pojmenovaná „Grabplattenbewunderer“ [Obdivovatelé náhrobních kamenů] (s. 289nn.) podle výrazu zavedeného Raoulem Auernheimerem pro charakterizování postoje obyvatelstva Vídně na přelomu století, popisuje tehdejší orientaci vídeňského kulturního života na minulost, s nímž Binder staví do kontrastu Kafkovu fascinaci Berlínem. Po popisu jeho cest do Maďarska („Nach Ungarn“, s. 313nn.) následuje kapitola „Helle Tage“ [Světlé dny] (s. 335nn.), jež je zasvěcena Kafkově lásce k Mileně Jesenské a jejich setkáním ve Vídni a u Vídně, stejně jako „In Gmünd“ [V Gmündu] (s. 387nn.), minuciózně líčící jejich setkání v tomto městě. Přesné vypočítávání vlakových spojů zde sice opět

namáhá čtenářovu schopnost vnímání, jenomže právě to také zároveň vede k zajímavým výsledkům: „Občas zastávané tvrzení, že Milena a Kafka dorazili v sobotu večer a údajně spolu v Gmündu přenocovali – jeden Kafkův životopisec si vymyslel dokonce přenocování v tamějším nádražním hotelu –, náleží do říše legend“ (s. 394). Adresátem této kritiky je Peter-André Alt – a je třeba si jen dohledat, co Alt z tohoto domnělého společného přenocování vyvozuje („Během následujících týdnů [dopisy; M. W.] téměř obsedantně krouží kolem oné zkušenosti sblížení, již nelze zachytit jazykovými prostředky, a proto pro něho zůstane strašlivým způsobem nesouměřitelná“ [*Franz Kafka. Der ewige Sohn. Eine Biografie*, Mnichov, C. H. Beck 2005, s. 546]), abychom mohli být Binderovi za takové opravy nanejvýš vděčni. V poslední kapitole je pak vylíčena Kafkova smrt v sanatoriu v Kierlingu: „Alles ist in den besten Anfängen“ [Vše je na nejlepším začátku] (s. 405nn.).

Už nastínění témat studie naznačuje, že spolu vlastně nijak zvlášť nesouvisí: Kromě toho, že je tematizováno *vše*, co spojovalo Kafku s Vídní, nesleduje kniha žádný specifický cíl – a přesto je, propojí-li člověk s Kafkou a jeho literaturou vlastní tázání, mimořádně osvětlující.

K tomu na konci jen jeden příklad: *Handbuch zur Prager deutschen Literatur im regionalen Kontext* [Příručka k pražské německé literatuře v regionálním kontextu], jež má být na jaře roku 2016 vydána Peterem Becherem, Steffenem Höhnem, Jörgem Krappmannem a mnou v nakladatelství Metzler, se odpoutává od vytyčování jasných hranic, jež po obou konferencích v Liblici až dodnes určovalo obraz pražské německé literatury („trojí ghetto“, humanistická pražská versus nacionalistická sudetoněmecká literatura atd.) a pojímá Prahu, Čechy, Moravu a sudetské Slezsko jako *jeden* region, do něhož je včleněna právě i literatura Franze Kafky. Eduard Goldstücker programaticky prohlásil o pražské německé literatuře na konferenci „Weltfreunde“ v roce 1965: „Ve svých největších dílech a podle svého významu o mnoho přerostla nejen regionální, ale i národní rámec“ („Die Prager deutsche Literatur als historisches Phänomen“ [Pražská německá literatura jako historický fenomén], in: Tentýž [Ed.], *Weltfreunde. Konferenz über die Prager deutsche Literatur* [Přátelé světa. Konference o pražské německé literatuře], Berlín, Neuwied 1967, s. 21–45, zde: s. 25); tak jí v její jedinečnosti upírá jakýkoli regionální (a dokonce i národní) kontext. Proti tomu se dá postavit jeden detail, který uvádí Binder v *Kafkově Vídni*, totiž Kafkův „index“ na „*c. k. Karlo-Ferdinandově univerzitě* v Praze“, ve kterém se kromě údajů o „*místě, datu narození, náboženském vyznání*“ nacházela také rubrika „*vlast*“, „jež byla Kafkou vyplňována opravdu nedbale. Neboť jako vlast se zde neobjevuje třeba Rakousko nebo Rakousko-Uhersko, nýbrž, a sice ve zcela libovolném pořadí, *Čechy*, *Praha* (2., 3. a 7. semestr), *Rakousko*, *Praha* (4., 5. a 6. semestr) nebo *Praha*, *Čechy* (8. semestr), jednou také jen *Čechy* (1. semestr). Podobně se choval i Max Brod, který vpisoval *Praha*, *Čechy* nebo prostě *Praha* (s. 36n.). Na administrativní otázku po „vlasti“ odpovídal tedy Kafka – stejně jako Max Brod – uvedením svého rodného města Prahy nebo regionu, ze kterého pocházel: Čech, což na jednom detailu dokládá relevanci regionálního kontextu – alespoň v Kafkově a Brodově sebepojetí.

Binderova studie je skutečným nalezištěm takových detailů – a je mu třeba výslovně poděkovat, že je všechny a s takovou důkladností předává svým čtenářům. Můžeme se ovšem ptát, co si mohou s knihou počít ti, jimž se Binderova fakta nemohou stát argumenty pro nové nasměrování zkoumání Franze Kafky a pražské německé literatury. Z tohoto hlediska by bývalo bylo prospěšné, kdyby Binder ve své knize připojil alespoň příležitostné odkazy na širší význam jím shromážděných faktů.

Překlad Petra Grycová

www.ipsl.cz